

УДК 911.3.008

І.І. Ровенчак

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ЕТНОГЕОКУЛЬТУРНОГО КАРТОГРАФІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті висвітлюються сутність і особливості застосування картографічного методу в культурно-географічних (геокультурних) дослідженнях. Основна увага звернена на застосування цього методу в етногеокультурних працях у світовій та українській географії культури.

Ключові слова: географія культури, етнокультурна географія, картографування.

I. Rovenchak

THE QUESTION OF ETHNOGEOCULTURAL CARTOGRAPHIC ANALYSIS

Essence and features of cartographic method application in geographical-cultural researches are considered in the article. Main attention is paid to application of this method in ethnic geocultural works in world and Ukrainian geographic culture.

Key words: geographic culture, ethnocultural geography, mapping.

И.И. Ровенчак

К ВОПРОСУ ЭТНОГЕОКУЛЬТУРНОГО КАРТОГРАФИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

В статье освещаются сущность и особенности применения картографического метода в культурно-географических (геокультурных) исследованиях. Основное внимание обращено на применение этого метода в этногеокультурных трудах в мировой и украинской географии культуры.

Ключевые слова: география культуры, этнокультурная география, картографирование.

Вступ. Географія культури — один із перспективних, що формується, напрямів суспільної географії. Важливе значення для географії культури має формування власної методики дослідження. Особливої ваги у цьому плані набуває методика геокультурного картографічного аналізу.

Вихідні передумови. Питання методики етногеокультурного картографічного аналізу, наскільки нам відомо, окремо не розглядалися. Вийшла тільки наша праця, присвячена застосуванню картографічного методу в геокультурних дослідженнях в цілому [5]. Відомою є також наша праця про вивчення сакрально-геокультурних явищ за допомогою картографічного методу (Київ, 2006 р.).

Метою даної статті є висвітлення сутності й особливостей застосування картографічного методу у вивченні етногеокультурних явищ як підсистеми культурно-географічних (геокультурних) досліджень.

Виклад основного матеріалу. У культурно-географічних (геокультурних) дослідженнях картографічний метод використовують якнайширше. Найтриваліша традиція його застосування простежена в етнокультурних працях. Сформувалася навіть етнокультурна картографія, або етнокартографія, яку зачисляють як до географії культури, так і до етнічної географії (етногеографії). До речі, етнокартографія помітно випереджає розвиток етногеографії. Етнокартографія складається з двох підсистем — етнічної картографії та етнографічної картографії. Перша оперує *етнічними* картами, що характеризують розселення народів (етносів) у минулому і сучасному, друга — *етнографічними* картами, які відображають різні аспекти життя окремих народів та їхніх частин (субетносів), характерні риси їхньої традиційної матеріальної і духовної культури на той чи інший період.

Картографування етнокультурних об'єктів має тривалу історію. Уже перші відомі нам карти, наприклад Гекатея Мілетського (V ст. до Хр.), Ератосфена (III ст. до Хр.) і, особливо, Птолемея (II ст.) можна назвати не тільки географічними, а й геокультурними, зокрема етнокультурними. Одними з головних відображених на них об'єктів були народи, позначені в районах їхнього розселення. Наприклад, на восьмій карті Європи (Європейська Сарматія) Птолемей, крім сарматів, позначив також венедеїв (басейн Бугу та Прип'яті), бастарнів (верхня течія Дністра), скіфів (Крим та Приазов'я) та ін.

Загалом поки що невідомі давні або середньовічні карти без мінімального етнокультурного навантаження. Тривалий час карти в геокультурних працях слугували ілюстративним матеріалом, що давав змогу наочно відображати результати вивчення тієї чи іншої проблеми. Тільки з початку XIX ст., коли було нагромаджено великий матеріал, що характеризував різні елементи матеріальної та духовної культури, картографування стало особливим методом геокультурних досліджень. Запровадження на початку XIX ст. у багатьох країнах Європи регулярних переписів населення дало змогу дуже детально, буквально за населеними пунктами, картографувати етнічний склад людності й визначити абсолютну і відносну вагу тієї чи іншої національності на певному терені [6].

Для географії культури, її етнокультурної складової найважливішим є просторовий аспект досліджень. Кожен народ має визначену територію розселення. Географічне положення цієї території, характерні для неї природні умови значно впливають на особливості розвитку різноманітних аспектів матеріальної і духовної культури етносу, а його територіальні взаємовідносини з іншими народами

визначають багато особливостей його етнічної історії. Етнічні території, етнічні межі й змішані етнічно райони, які досліджує географія культури, є об'єктом етнокультурного картографування. Картографічний метод дослідження дає змогу вивчати народи-етноси, а також різноманітні етнографічні явища у тісному взаємозв'язку з політичними, економічними, соціальними й іншими просторово вираженими характеристиками (політичними кордонами, економічними показниками тощо), а також у зв'язку з природним середовищем. Крім того, картографічний метод допомагає реконструювати з тим чи іншим ступенем достовірності розселення народів і традиційну культуру минулих епох.

Поряд із проблемами розміщення народів світу є завдання з картографування широкого кола явищ традиційно-побутової культури. Роботи із систематизації і картографування етнографічних фактів набули важливого значення, оскільки нагромаджено величезний фактичний матеріал, що характеризує культурні особливості народів [1]. Етнографічне картографування, як звичайно, має дві головні мети. Перша з них — фіксування елементів традиційної матеріальної і духовної культури та виявлення їх ареалів. У цьому разі відображають і зміни народної культури, спричинені урбанізацією, індустріалізацією й іншими найновішими історичними чинниками. Іншими словами, дають характеристику сучасного стану традиційної культури в динаміці. Друга мета — узагальнення і систематизація нагромаджених матеріалів для вирішення важливих проблем, пов'язаних з історією культури, етногенезом, етнічною історією, взаємовпливами народів. Успіхи в картографуванні етнічного складу населення сприяли виявленню закономірностей розвитку явищ культури і побуту народів світу.

Відомий польський географ і картограф Юзеф Вонсовіч (1900–1964) після Другої світової війни ґрунтовно проаналізував етнокультурні картографічні твори Сілезії (Шльонську), що їх розробив німецький «Institut für geschichtliche Landeskunde» у Бреслау (Вроцлаві) для так званого внутрішнього вжитку. У цих творах були закартовані різні етапи германізації Сілезії впродовж XIII–XX ст. Ю. Вонсовіч дійшов такого геокультурного висновку. Під час першої німецької колонізаційної фази з XIII ст. розпочалося перетворення етнічно польських теренів у край із вкрапленнями німецької людності. Ці вкраплення на низовині стабільно зростали, за винятком періодів гуситських війн і тридцятилітньої війни. Настав момент — коли саме, з'ясувати важко, — після якого польська людність стала меншиною. У XVIII ст. розпочався новий етап, для якого характерне переміщення німецько-польської мовно-етнічної межі зі заходу на схід — з Нижньої Сілезії до Верхньої Сілезії. У Верхній Сілезії розпочалися німецько-польські міжетнічні процеси, які перед тим відбулися у Нижній Сілезії. Отже, інтенсивна колонізація Сілезії у XIII ст. не призвела до ґрунтовної зміни мовно-етнічного обличчя краю, але започаткувала кількасотлітній геокультурний процес, що тривав майже до середини XX ст. [7]. Геокультурне дослідження Ю. Вонсовіча є цікавим та оригіналь-

ним методично. У ньому предметом аналізу є лише картографічні твори, до того ж, розроблені вченими «ворожою» науковою школою для обґрунтування протилежних геокультурних висновків.

В українській етнокартографії серед величезної кількості праць треба, на нашу думку, виділити дві етнічні карти. Вони відображають загальноукраїнський та регіональний рівні дослідження. Перша — «Народописна карта українсько-руського народу» (1896 р.) Г. Величка. Це перша середньомасштабна карта української суцільної етнічної території українського автора, видана в Україні українською мовою [2]. На цій карті виділено 19 народів. Українці названі як «українці-русини». Показані сусіди — румуни, мадяри, словаки, поляки, білоруси, росіяни, а також черкеси і татари. Виділені дисперсно-діаспорні народи — болгары, німці, вірмени, греки, жиди, а також народи, розселені на південний схід від українців — калмики, ногайці, кабардинці, чеченці, киргизи (казахи. — *І.Р.*). У кордонах Російської імперії показані межі між губерніями. Карту доповнюють чотири карти-врізки: «Гіпсометрична карта малоруських земель»; «Осади малоруські в губернії Самарській і Оренбурзькій»; «Осади малоруські в Угорщині полудневій»; «Край Приамурський». Картами-врізками «Осади малоруські в губернії Самарській і Оренбурзькій» та «Край Приамурський» Г. Величко чи не вперше виділив два великі регіони українського колонізаційного освоєння в Північно-Східній Євразії, відомі пізніше під назвою «Сірий Клин» і «Зелений Клин» відповідно. Мірило карти — 1:1 680 000. Такий незвичний масштаб пояснюють тим, що автор використав російські топографічні карти, розмірність яких була у верстах. Це мірило відповідає 40-верстовому російському масштабу. Через рік, 1897 р. Величко видав зменшений варіант мапи під назвою «Мала народописна карта українсько-руського народу», опублікований у календарі «Просвіти» за 1897 р. порівняно великим накладом — 10 000 примірників. Ця карта, з огляду на її великий наклад, мала ще більше значення для усвідомлення українцями своєї геокультурної ідентичності та формування української політичної нації.

Другою є «Етнографічна карта південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939» В. Кубійовича. На цій мапі відображено етнічний склад населення Галичини в розрізі всіх, у тому числі найменших, поселень — міст, містечок і сіл [3]. В етнічній структурі населення виділено сім елементів: українці, українці з польською розмовною мовою, поляки, польські колоністи, латинники, жиди, німці й інші. Оригінальними етнокультурними групами тут є українці з польською розмовною мовою, польські колоністи та латинники. Українці з польською розмовною мовою жили, головню, між Сяном і Вислоком, тобто на території, де українці колись становили більшість. Їхній побут був почасти український, почасти польський, національне почуття — українське, за винятком кількох, найбільше висунених на захід сіл, вони знали також українську мову, усну й писемну. Польські колоністи, на відміну від поляків, — це ті польські хлібороби, які переселилися в Галичину з корінної Польщі на розparcelьовані між

ними землі за часів польської влади в 1920–1938 рр. Латинники — це штучна, не вживана серед народу назва на означення римо-католиків, розмовною мовою яких є українська і вони взагалі побутом майже не відрізняються від українців. Латинниками були майже винятково селяни. Мова і побут пов'язують їх з українцями, віровизнання — з поляками. Їхня національна свідомість довгі часи була нескристалізована. Еволюція відбувалася в напрямі повільного переходу латинників до чітко виявлених етнічних груп — поляків або, рідше, українців. Ця карта, по суті, — це до сьогодні неперевершений зразок українського регіонального етнокультурно-картографічного твору.

Серед картографічних творів геокультурної тематики останніх років треба назвати «Карту етнічного складу населення України» мірилом 1:1 500 000, видану 2003 р. На ній методом значків

показана національна структура населення всіх 453 міст України (у розрізі 25 етносів). Фоном (картограмою) відображена питома вага етнічних меншин у населенні низових адміністративних районів. Максимальні значення цього показника — 95% і більше, мінімальні — 5% і менше [4]. Цікаво, що розмір міст показано за кількістю населення без урахування українців.

Висновки. Таким чином, картографічний аналіз займає важливе місце в етнокультурно-географічних дослідженнях. Про це свідчить досвід його застосування у світі та в Україні. Використання цього методу у культурно-географічних (геокультурних), зокрема і в етнологічних, дослідженнях є перспективним і вимагає подальших теоретичних і практичних розробок.

Рецензент - доктор географічних наук, професор О.І. Шаблій

Література:

1. Брук С.И., Козлов В.И. Этническая картография // Проблемы этнической географии и картографии. — М.: Наука, 1978. — С. 14–20.
2. Величко Г. Народнописна карта українсько-руського народу. М 1:1 680 000. — Львів: Просвіта, 1896.
3. Кубійович В. Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939. Національна статистика і етнографічна карта. - Вісбаден: Otto Harrassowitz, 1983. - 32+175с.+к.
4. Молочко В.В. Карта етнічного складу населення України. М 1:1 500 000. — К.: Картографія, 2003.
5. Ровенчак І.І. Картографічний метод в геокультурних дослідженнях // Картографія та вища школа. 36. наук. праць. — К., 2005. — Вип. 10. — С. 148–152.
6. Ровенчак І., Симутина А. Перші етнічні карти українських земель XIX століття // Пам'ятки України. — К., 1992. — Ч. 1. — С. 22–26.
7. Wąsowicz J. Stosunki językowe na Śląsku w świetle nauki niemieckiej // Oblicze ziem odzyskanych. Dolny Śląsk. — Wrocław-Warszawa, 1948. — Т. 2. — С. 381–392.

УДК 911 : 371.3

В.М. Салімон

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЗАСТОСУВАННЯ ФРЕЙМІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ СУГЕСТОПЕДИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

У статті розкрито особливості застосування фреймів при викладанні географії з використанням сугестопедичної технології навчання. Проведено аналіз наукових досліджень щодо використання фреймів у навчанні, у тому числі і на уроках географії. Запропоновано методичну розробку сугестопедичного уроку з використанням фреймів за темою «Атмосфера» у загальногеографічному курсі географії.

Ключові слова: фрейми, сугестопедична технологія навчання, нетрадиційні методи навчання.

V. Salimon

FRAME ORGANIZATION OF KNOWLEDGE IN TEACHING GEOGRAPHY USING SUGGESTOPEDIC TECHNOLOGIES OF EDUCATION

The article reveals the features of the application frames in teaching geography using suggestopedic educating technologies. Research analysis in suggestopedic educating technologies has been carried out, in particular, at geography lessons. A methodical instruction as to a suggestopedic lesson using frames on the theme «Atmosphere» has been worked out in the course of general geography.

Key words: frames, suggestopedic educating technologies, non-traditional methods of teaching.

В.Н. Салімон

ПРИМЕНЕНИЕ ФРЕЙМОВ В ПРЕПОДАВАНИИ ГЕОГРАФИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СУГЕСТОПЕДИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ.

В статье раскрыты особенности применения фреймов в преподавании географии с использованием сугестопедической технологии обучения. Проведен анализ научных исследований использования фреймов в обучении, в том числе и на уроках географии. Предложена методическая разработка сугестопедического урока с использованием фреймов по теме «Атмосфера» в общегеографическом курсе географии.

Ключевые слова: фреймы, сугестопедическая технология обучения, нетрадиционные методы обучения.